

Libera, Jerzy / Zakościelna, Anna / Szeliga, Marcin

Kolejne sezony badań wykopaliskowych (lata 2003-2004) przeprowadzonych na późnopaleolitycznym obozowisku pracownianym w Pawłowie, pow. sandomierski

Archeologia Polski Środkowowschodniej 8, 9-13

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

BADANIA TERENOWE – FIELD WORK

JERZY LIBERA, ANNA ZAKOŚCIELNA, MARCIN SZELIGA

KOLEJNE SEZONY BADAŃ WYKOPALISKOWYCH (LATA 2003-2004) PRZEPROWADZONYCH NA PÓŹNOPALEOLITYCZNYM OBOZOWISKU PRACOWNIANYM W PAWŁOWIE, POW. SANDOMIERSKI

W ostatnich dwóch sezonach badawczych kontynuowano prace nad stratyfografią i chronologią oraz dalszym rozpoznaniem przestrzennym stanowiska. Ich zasięgiem objęto w sezonie 2003 r. niezbadane dotychczas rejony części południowo-zachodniej i w roku 2004 obszary wcześniej częściowo poznanych dwóch krzemienic – skupiska E i F.

BADANIA 2003

Założono cztery wykopy o łącznej powierzchni blisko 1,85 ara. Ich celem było rozpoznanie przestrzenne i stanu zachowania nawarstwień w części wstępnie dotychczas badanej w postaci niewielkiego sondażu – wykop 2/2001. Wykopy zlokalizowano w partiach stokowych: 1/2003 – o wymiarach (15,5 x 3 m), 2/2003 – (10 x 3,5 m) i 4/2003 – (25 x 3 m) – o łącznej powierzchni 156,5 m² oraz na kulminacji – wykop 3/2003 (9 x 2 m) i 5/2003 (nieregularny kontrolny o powierzchni 10 m²) – łącznie 28 m².

Z założonych w górnej części stoku dwóch wykopów – 1/2003 oraz 2/2003, mimo ujawnionych w trakcie zdejmowania oraniny pierwszych zabytków krzemiennych w postaci m.in. kilku form technicznych oraz narzędzi (rylce, półtylczaki), zdecydowanie ciekawszym okazał się wykop nr 2. Pod jego warstwą orną na całej niemal powierzchni zalegała brązowo-brunatna „miękką” ziemia, która w partii stropowej zawierała blisko 30 artefaktów, zdeponowanych przede wszystkim w części bliższej wytyczonej magistrali. Kolejne niższe warstwy zawierały stosunkowo mało zabytków, poza narożnikiem północno-wschodnim wykopu, gdzie zaczęła się rysować na bardzo małej przestrzeni koncentracja źródeł krzemiennych. Na tych samych głębokościach, na znacznej długości profilu północno-zachodniego, zalegała warstwa „rudego” lessu – identyczna, jak w „krótkim” profilu sąsiedniego wykopu 1/2003. W niższej położonej części wykopu, pod oraniną uchwycono zarys dawnego wykopu 2/2001 z częściowo wyeksplorowaną krzemienicą „E”. W pozostałej

partii wykopu zarejestrowano bardzo nieliczne zabytki będące w rozrzucie.

Koncentracja materiału zarówno w narożniku północno-wschodnim, jak i w bezpośrednim sąsiedztwie (od strony wschodniej) krzemienicy „E”, sięgała (w różnym natężeniu w poszczególnych poziomach) do głębokości 1,3 m od oraniny. Jest to zwarte i liczne skupisko – miejscami przebarwione ochrą – zdeponowane pod spągami cieku holocenijskiego. Natomiast gleba brunatno-brązowa, która ujawniła się pod oraniną niemal na całym wykopie, wypłycała się w warstwie VI mechanicznej (tj. w poziomie 25-30 cm), zalegała jedynie głębiej w narożniku południowo-zachodnim. W centralnej partii wykopu stwierdzono nieliczne zabytki w warstwach deluwialnych. Prace w narożniku północno-wschodnim osiągnęły głębokość 3,1 m od powierzchni gruntu – w profilu widoczne są dwa stare cieki.

Kolejny wykop 3/2003 o wymiarach 9 x 2 m założony na południe od częściowo rozpoznanej krzemienicy „F”, poza blisko 60 mało charakterystycznymi zabytkami zalegającymi w humusie, dostarczył pojedynczych odłupków zarejestrowanych w „czystym” lessie na głębokości 100-120 cm od stopy płużnej.

Najważniejsze jednak rezultaty przyniósł największy wykop 4/2003 o powierzchni 25 x 3 m. Uchwycono w nim bardzo czytelne struktury kolejnego kopalnego cieku. Po zdjęciu oraniny w jego części zachodniej uchwycono brązowo-brunatne zaciemnienie będące prawdopodobnie pozostałością po glebie holocenijskiej¹ w stropie starego cieku. W aluwacjach wzdłuż granicy tej gleby uchwycono w niezbyt zwartym układzie niewielkie ilości krzemieni. Obrzeże zaciemnienia wypełniał brązowo-rudawy zgliniony (?) less poprzecinany (podobnie jak zaciemnienie) szczelinami spękań mroźnych (?) wypełnionych żółto-siwym lessiem z dużą zawartością wapnia.

¹ Prawdopodobnie ten holocenijski ciek, wypełniony jest w stropie humusem wytworzonym przy odlesieniu terenu przez społeczności neolityczne (kultury pucharów lejkowatych?).

W początkowej fazie eksplorację tego wykopu prowadzono na całej jego długości. W miarę coraz czytelniejszej struktury nawarstwień prace, skoncentrowano na odcinku zaobserwowanego ciekłu (tj. na długości 7 m), następnie ograniczając powierzchnię wykopu do połowy od strony wschodniej. Próba uchwycenia dna ciekłu, sięgającego poniżej poziomu gleby glejowej, została zaniechana na głębokości 4,1 m od powierzchni gruntu.

Poniżej brązowo-brunatnego zaciemnienia dawny ciek wypełniała gleba brunatno-czarna o stosunkowo twardej konsystencji, w obrębie, której stwierdzono wyłącznie zabytki krzemienne zalegające na różnej głębokości, nie tworzące jednak zwartych układów, koncentrujące się w spływowych mocno zglinionych warstwach poniżej holocenijskiego humusu w górnych partiach wąwozu. Nieco większe nasycenie materiału krzemienno-zaobserwowano w poziomach od głębokości 1,7 do 3,6 m poniżej poziomu stopy płuźnej. W pozostałych partiach wykopu natrafiano jedynie na pojedyncze zabytki krzemienne.

Łącznie w roku 2003 uzyskano blisko 2,6 tys. zabytków krzemienno-zaobserwowanych (por. tab. 1), przy śladowej obecności materiału kostnego oraz kamiennego, zalegających na różnych głębokościach ponad poziomem gleby glejowej, nie tworzących układów zwartych.

Najczęściej notowanym zabiegiem naprawczym było korygowanie odłupni poprzez zatępienie wtórne (najliczniejsza grupa znalezisk wśród form technicznych), zdecydowanie rzadziej – poprzez odbijanie wierzników. Stosowano również naprawy pięt poprzez odbijanie odnawiaaków. Rdzenie w końcowej fazie poddawano zmianie orientacji, o czym świadczą stosunkowo liczne odłupki obocznie znoszące pięćiska lub odłupnie.

Wśród instrumentarium wiodącą grupę stanowią odłupki i wióry częściowo retuszowane. Są to jednak formy mało wyraziste, niekoniecznie formowane intencjonalnie, w części być może powstałe wtórnie na skutek „deptania” zalegającego debitażu. W grupie narzędzi konwencjonalnych wyróżniają się przede wszystkim półtylczaki, w znacznej części posiadające drobne, wręcz delikatnie formowane półtylce, obecne są również drapacze i rylce.

BADANIA 2004

Szósty rok badań na stanowisku 4 w Pawłowie miał na celu weryfikację ustaleń dotyczących przebiegu struktur kopalnych ciekłów zaobserwowanych na przestrzeni prac w latach ubiegłych w wykopach 2/2000 i 1/2001, któremu miał służyć założony na stoku zachodnim wykop 1/2004. Podjęto także eksplorację krzemienicy „F”

– uchwyconej w wykopie 1/2002. W tym celu wytyczono nieregularny krzyżowy wykop 2/2004. Prowadzono również dalsze rozpoznanie przestrzenne obozowiska w najśląbiej dotychczas poznanej części kulminacyjnej cypla – wykopy 3/2004 i 4/2004.

Realizując pierwszą część zadania w północno-zachodniej części stanowiska, jego partii stokowej, wytyczono wykop 1/2004 o wymiarach 15,1 x 3,45 m (na przedłużeniu wykopu 3/2000). Poza pojedynczymi zabytkami krzemienno-zaobserwowanymi (m.in. rylcem łamańcem na odłupku ze zmiany orientacji rdzenia), w dolnej części wykopu – na głębokości około 3,3 m od powierzchni, odkryto 7 bardzo dobrze zachowanych kości zwierzęcych (nie oznaczonych jeszcze gatunkowo) w warstwie lessu zawierającego bardzo pokruszone rozpadające się muszelki. Eksplorację zakończono na maksymalnej głębokości 4,35 m. W części górnej wykopu zaobserwowano wcięcia dwóch /?/ dawnych ciekłów. Ich umiejscowienie zarówno horyzontalne, jak i stratygrafia nawarstwień wskazują, że stanowią one kontynuację wąwozów kopalnych (późnoplejstocenijskich) zaobserwowanych w latach ubiegłych w wykopach 2/2000 – 1/2001 (por. J. Libera, A. Zakościelna, R. Schild, A. Bluszcz 2004).

Podjęto jednocześnie eksplorację badanej częściowo dwa lata temu krzemienicy „F”, zakładając centralnie nad nią, w celu uchwycenia pełnego jej zasięgu, krzyżowy wykop 2/2004 o łącznej powierzchni 22 m². Mimo powiększenia bazy źródłowej o kolejnych kilkakaset zabytków (łącznie uzyskano 2238 artefaktów), jej początkowo zwarty zasięg owalny (3 x 2 m) uległ znacznemu przesunięciu, zwłaszcza w kierunku południowym – przechodząc w układ rozproszony.

Kolejne prace miały na celu dalsze rozpoznanie przestrzenne obozowiska i stanu zachowania nawarstwień w najwyższej położonej części cypla. Miały temu służyć dwa wykopy – 3/2004 o wymiarach 18 x 2 m zamykający stanowisko od północnego-wschodu oraz 4/2004 (5 x 5 m) w bezpośrednim sąsiedztwie pierwszych krzemienicy A-C. Nie przyniosły one odkrycia dalszych skupisk i dostarczyły znikomej ilości zabytków krzemienno-zaobserwowanych (por. tab. 2).

ZAKOŃCZENIE

Wyniki ostatnich dwóch sezonów badań wydają się potwierdzać wcześniejsze sugestie, że rozproszony materiał zalegający na niższej części stoku może pochodzić z położonego na krawędzi kulminacji lessowego cypla, obozowiska, użytkowanego przez późnoplejstocenijskie społeczności reprezentujące krąg kultur z tyłczakami, którego integralną część stanowiły odsłonięte w latach ubiegłych krzemienicy A-F, odzwierciedlające

być może dwie fazy chronologiczne lub odmienne jednostki taksonomiczne².

Odkryte rdzenie w dużej części nawiązują do form znanych już z sezonów poprzednich. Cechuje je stosunkowo mała regularność, oszczędne stosowanie zabiegów formujących przyszłe odłupnie oraz pięty, co znalazło odzwierciedlenie w postaci wiórów i odłupków degrosisażowych. Proces rdzeniowania odbywał się przy użyciu twardego tłuka. Odnotowano także obecność pojedynczych obłupni.

Po raz pierwszy uzyskano serię kilku regularnych rdzeni wiórowych współoodłupniowych (wynik

zmienionej orientacji – ?) posiadających zaprawę tylną – eksploatowanych miękkim tłukiem – oraz towarzyszący mu półsurowiec wiórowy. Proces rdzeniowania poprzedzony był stosowaniem zatępsisk pierwotnych, zarówno czołowych, jak i tylnych.

W stopniu znikomym stosowano zabiegi naprawcze. W stosunku do odłupni najczęściej wykonywano zatępsiska wtórne, rzadziej – korygowano odłupnię poprzez odbijanie wierzchnika. Stosowano również odnawianie pięt poprzez odbijanie odnawiaaków. Rdzenie w końcowej fazie poddawano zmianie orientacji.

W sześciu sezonach metodą wykopaliskową przebadano powierzchnię ponad 520 m², co w stosunku do zasięgu powierzchniowego zalegających zabytków (blisko 30 arów) stanowi 1/6 stanowiska. Łącznie uzyskano materiały liczące ponad 29 tys. zabytków, zdominowane przez inwentarze krzemienne. Odkryto również kilkanaście kości zwierzęcych i kilka form ze skał pozakrzemionkowych (por. J. Libera, A. Zakościelna 2000; 2003; J. Libera, A. Zakościelna, R. Schild, A. Bluszcz 2005).

² Niezależnie od tego horyzontu chronologicznego, po raz pierwszy w sezonie 2003 r. uzyskano rdzeń – z warstwy VII (tj. 35 cm poniżej humusu) wykopu 2/2003 /nr inw. 1422/ – zdecydowanie odbiegający stanem zachowania od zabytków dotychczas pozyskanych na tym stanowisku. Jego zeolizowane powierzchnie sugerują, że znalezisko może pochodzić z paleolitu górnego. Przy czym trudno jest rozstrzygnąć, czy mamy do czynienia ze śladowym *in situ* epizodem wyprzedzającym osadnictwo allerödskie na badanym stanowisku, czy też ów rdzeń został przyniesiony z rejonu wychodni skał krzemienia czekoladowego wraz z zalegającym tam surowcem.

LITERATURA

Libera Jerzy, Zakościelna Anna

2000 *Pawłów, stan. 4, pow. Sandomierz, woj. świętokrzyskie – nowe późnoplejstocenne obozowisko z lessów sandomierskich*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 5, s. 7-15.

2003 *Sprawozdanie z drugiego sezonu badań wykopaliskowych późnoplejstocennego obozowiska z kręgu kultur tylczakowych (Pawłów, stan. 4, pow. Sandomierz)*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 6 (2001), s. 9-13.

Libera Jerzy, Zakościelna Anna, Schild Romuald,

Bluszcz Andrzej

2005 *Późnoplejstocenne obozowisko zespołów technokompleksu z tylczakami w Pawłowie koło Zawichostu w świetle wstępnej analizy stratygraficznej (badania 2001-2002)*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 7, s. 9-19.

Tabela 1. Pawłów, pow. Sandomierz, stan. 4. Struktura inwentarza uzyskanego w sezonie 2003.

Kategoria inwentarza	Ilość
A. Formy rdzeniowe	
surowiaki	1
oblupnie	3
rdzenie	64*
Razem	235
B. Formy techniczne	
zatepce (pierwotne i wtórne)	74*
podtepce	5*
odnawiaki	11
świeżaki	3
dwupiętniki	1
odłupki znoszące odcznie pięcisko	27
wierzchniki	8
odłupki ze zmiany orientacji rdzenia	41
wióry ze zmiany orientacji rdzenia	1
Razem	171
C. Półsurowiec	
wióry	373
odłupki, okruchy	1452
łuski	397
Razem	2222
D. Narzędzia	
półtylczaki	25
rylce	13 ¹
drapacze	9 ²
odłupki częściowo retuszowane	33 ³
wióry częściowo retuszowane	23
narzędzia kombinowane (półtylczak + rylce /?/)	1
zgrzebła	4
Razem	108
E. Odpadki z formowania narzędzi	
rylczaki	2
Łącznie	2571 ⁴

Tabela 2. Pawłów, pow. Sandomierz, stan. 4. Struktura inwentarza uzyskanego w sezonie 2004.

Kategoria inwentarza	Ilość
A. Formy rdzeniowe	
Oblupnie	1
Rdzenie	7
Razem	8
B. Formy techniczne	
zatepce (pierwotne i wtórne)	10
podtepce	1
wierzchniki	1
odłupki znoszące odcznie pięcisko	4
odłupki ze zmiany orientacji rdzenia	6
pięciska - ?	1
Razem	23
C. Półsurowiec	
wióry	158
odłupki, okruchy	546
łuski	222
Razem	926
D. Narzędzia	
półtylczaki	6
rylce	1
drapacze	4
odłupki częściowo retuszowane	2
Razem	13
E. Odpadki z formowania narzędzi	
rylczaki	1
Łącznie	971 ¹

¹ Ponadto: 2 zabytki kamienne i 8 fragmentów kości.

* Pojedyncze okazy częściowo retuszowane.

¹ Jeden na zatepcu.

² Dwa okazy wykonane na rdzeniach.

³ Jeden na odnawiaku.

⁴ Ponadto: zabytek kamienny i fragment kości.

JERZY LIBERA, ANNA ZAKOŚCIELNA, MARCIN SZELIGA

**NEXT SEASONS OF ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS CARRIED OUT AT THE LATE PALAEOLITHIC
WORKSHOP CAMP IN PAWŁÓW, SANDOMIERZ DISTRICT (SEASONS 2003-2004)**

SUMMARY

In the reported two research periods there were continued works, concentrated on the determination of the stratigraphic sequence, chronology and spatial broad lines of the site. The extent of archaeological prospecting covered as well not examined till now sections of south-east part of the site (trenches from 2003) as areas partly investigated, among them the exploration of two clusters of flint materials – concentration E and F (excavations 2004) was finished. There seem to confirm earlier suggestions that dispersed artefacts extended in the lower sector of the slope could have come from some places located on the edge of culmination of the loess foreland of domestically used camp, which integral part constituted flint concentrations (A-F) uncovered in previous years, used by the late Pleistocene groups of a technocomplex with backed bladelets cultures, reflected maybe two chronological phases or various taxonomic units.

Recorded cores refer to forms already obtained in former seasons. They are characterized by relatively small regularity, sparing adaptation of steps forming future flaking surfaces and core platforms what is being reflected in the shape of blades and dégrossissage flakes. A core exploitation was executed by means of a hard stamp. One could have noticed the presence of single pre-cores.

For the first time there has been received a series of regular blade cores with a common flaking surface (as a result of changed orientation ?) - with a special preparation of a back part of a core, shaped by a soft hammer - and accompanied by semi-finished blade materials. Exploitation of cores was preceded by a preparation of a primary scars, both front and back.

Rejuvenation procedures were practiced in a minimal degree. As far as a flaking surface goes secondary scars most often were done, rarely it was rectified through a detaching of one correcting blade. There were also observed traces of processes of rejuvenation of the whole platform by means of detaching of one rejuvenation flake. In the final stage cores were subjected to a change of orientation.

During six seasons an area of above 520 sq. m was unearthed in the course of archaeological excavations, what in comparison with the surface scattering of artefacts (nearly 30 ares) establishes 1/6 of the whole of the site. Totally one received the collection counting more than 29 000 finds, dominated by flint assemblages. Several animal bones and specimens made of non-siliceous rocks were also recognized.

Dr hab. Jerzy Libera, prof. UMCS
Instytut Archeologii UMCS
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
jlibera@o2.pl

Dr Anna Zakościelna
Instytut Archeologii UMCS
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
annazakoscielna@wp.pl

Mgr Marcin Szeliga
Instytut Archeologii UMCS
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
marcinszeliga@wp.pl